

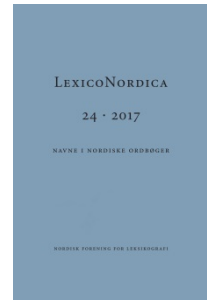
LexicoNordica

Titel: Navnes funktionelle relevans i tosprogsleksikografien: typologi og diskussion

Forfatter: Ken Farø

Kilde: LexicoNordica 24, 2017, s. 17-34

URL: <https://tidsskrift.dk/index.php/lexn/issue/archive>

© 2017 LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Navnes funktionelle relevans i tosprogsleksikografien: typologi og diskussion

Ken Farø

There are several good reasons for expanding the inventory of names included in dictionaries, both quantitatively and qualitatively. In some lexicographical milieus, the concept “name” is understood quite narrowly. However, for a thorough discussion of names and lexicography, we must recognize all possible categories of names. After a general introduction to lexicographical functions, dictionary types and name categories, I lay a specific focus on the relevance of the quite different name types that onomastic researchers have explored so far and on their individual relevance in a dictionary, especially of the bilingual type.

1. Navne og leksikografi

Navne er indiskutabelt et sprogleksikografisk relevant genstands-område. De er sproglige tegn og som sådanne understøttet med både en udtryks- og en indholdsside (jf. Wimmer 1995), som en bruger kan have behov for at kontrollere, sætte i relation til sit eget eller et fremmed sprog, forstå eller producere. Det er imidlertid nødvendigt at se nærmere på de enkelte kategorier af navne og overveje en mere differentieret tilgang end blot “ja” eller “nej” til navne i leksikografien som sådan. I dette bidrag vil jeg gå ud fra en grundlæggende onomastisk typologi med (modificeret) udgangspunkt i Nübling et al. (2013) og undersøge:

- (1) argumenter for in- eller eksklusion for hovedtypernes og en del af undertypernes vedkommende, og
- (2) den faktiske behandling af typerne i det danske marked

mig bekendt eneste to levende¹ tyskordbøger, nemlig: a) Gyldendals Online Ordbøger (= GO),² og b) Ordbogen.com (= OC).

Begge retninger (dansk-tysk og tysk-dansk) inddrages i undersøgelsen.

Der er gode grunde til, at netop den bilingvale leksikografi bør interessere sig særligt for den leksikalske kategori navne: Tosprogsordbøgerne er på mange måder en mere pragmatisk ordbogsgenre end de monolingvale. Det skyldes, at udfordringen i den bilingvale leksikografi er ulig større: I førstnævnte gælder det om at sætte to i princippet inkompatible systemer i relation til hinanden, ikke "bare" om at formidle et udvalg af et enkelt systems (del)inventar. Fordi det i tosprogsordbogen er sprogsammenligningen eller i hvert fald sprogrelationen, der er i centrum, træder alle andre aspekter lidt i baggrunden. Man kan sige, at den monolingvale ordbogs traditionelle krav til filologisk stringens og renhed spiller en ringere rolle i tosprogsordbøgerne, fordi der så at sige er rigeligt med andre problemer at løse. Pragmatismen er samtidig argumentet for, at i hvert fald visse navnekategorier kan spille en mere væsentlig rolle i tosprogsleksikografien, end de allerede gør – såvel kvantitativt som kvalitativt. Det ser vi nærmere på.

Metodisk er denne artikel en kombination af onomastisk og leksikografisk teori og empirisk analyse af udvalgte eksisterende ordbøger på markedet. Jeg vil med baggrund i en relativt differentieret onomastisk kategorisering diskutere relevansen af de enkelte navnekategorier for navnlig den bilingvale leksikografi. En ledetråd for undersøgelsen er en hypotese om, at der ikke nødvendigvis er nogen direkte sammenhæng mellem en navnekategori og dens eventuelle leksikografiske relevans. På den anden side er det

1 Det vil sige, som løbende opdateres.

2 For en ordens skyld: Jeg leverer af og til ordbogsartikler til GO.

formentlig urealistisk at gå ud fra, at navnekategorierne overhovedet ingen rolle spiller for ordbogsbehandlingen.

Bidraget beskæftiger sig med leksikografi som sådan, og skelner derfor ikke mellem videnskabelig, kommerciel og åben-kollaborativ leksikografi som fx *Wiktionary* (jf. Meyer 2017). Dels vil det være en vanskelig og måske umulig grænsedragning, fordi sidstnævntes redaktioner ofte er en blanding af lægmands- og ekspertskribenter. Dels er den ikke partout relevant.

2. Mono- og bilingval leksikografi

Er der grundlæggende forskel på en- og tosprogsordbøger? Med Funktionslæren burde vi måske have begravet genrefiksere(n)de forestillinger (jf. fx Tarp 2005). Der er ikke generelt nogen kombinationer, der ikke er mulige. Men lad os alligevel gøre os nogle jordnære tanker om prioritering og væsentlighed. Uanset om man kan kombinere fremmedsprogs- og modersmålsfunktioner med hinanden, så vil det nok fortsat være en relevant skelnen for en ordbogsbruger, om vedkommende vil vide noget om et fremmedsprogligt fænomen, eller om det er noget, der alene vedrører hendes eller hans modersmål. Men der er også en anden væsentlig organisatorisk grund til at operere med kategorierne fremmedsprogs- og modersmålsleksikografi, nemlig personalemæssige: Leksikografer, der besidder de nødvendige kompetencer til at udarbejde modersmålsordbøger, kan ikke uden videre udarbejde fremmedsprogsordbøger, hvis ikke de har et virkelig dybtgående kendskab til det involverede fremmedsprog og dets relationer til L1. Så jeg antager, at både brugere og producenter vil holde fast i denne grundlæggende genreopdeling (jf. fx Tarp 2004 for disse spørgsmål).

3. Navnetypologi

Der er generelt ikke stor bevidsthed om den relativt omfattende typemæssige differentiering, navneinventaret opviser. Det gælder både blandt lægfolk, lingvister og leksikografer. I lægmandsopfattelsen er “navne” i første omgang = *personnavne*. Men personnavne er i sig selv en polysem genstand. Onomastikken opererer med både *officielle* (fornavn, ekstra fornavn(e), mellemnavn, efternavn, (primært)³ patronym) og *uofficielle* (kælenavne, øgenavne, kunstnernavne, offentlige tilnavne, brugernavne, noms de guerre/dæknavne m.m.).

I selve navneforskningen er der naturligvis en bredere forståelse af kategoriens spektrum (jf. fx Eichler et al. 1995, Nübling et al. 2013). Men der hersker også her i praksis ofte en relativt snæver tilgang til området: På Afdeling for Navneforskning på Københavns Universitet er det i første omgang sted- og personnavne, der er genstand for både forskning og formidling. Det har historiske årsager og er tæt forbundet med institutionens officielle opdrag, nemlig at dokumentere Danmarks stednavne historisk-kritisk (jf. fx Jørgensen 1990) samt at rådgive myndigheder og private i forbindelse med fx navngivning af veje og personer.

Hvad angår leksikografien, navnlig metaleksikografien, så har Århuskolen i form af forskere som Bergenholtz, Tarp, Leroyer og Nielsen lagt stor vægt på at distancere sig fra lingvistikken i sit ihærdige forsøg på at etablere metaleksikografien som en selvstændig videnskab. Det er på sin vis et prisværdigt initiativ, som gruppen da også er kommet et langt og inspirerende stykke vej med. Og den har ret så vidt, som at der næppe heller er noget 1:1-forhold mellem navneforskningens prærogativer og ordbøgerenes indretning. Men på den anden side skal barnet heller ikke ka-

3 Det vil sige et navn, der er dannet direkte efter bærerens fars fornavn, jf. islandske *Hallsteinsdóttir* (‘datter af *Hallstein*’) og det russiske *ochestva* (fx *Nikolayevitj*).

stes ud med badevandet: Man kan kun via konkret analyse finde ud af, om de forskellige navnetyper spiller en rolle for den konkrete ordbogsvariant eller ej (jf. Farø 2005; Farø & Lorentzen 2009).

4. Navne i monolingval leksikografi

For bedre at kunne diskutere navneinventaret i forhold til de bilingvale ordbøger, har vi brug for en slags bagtæppe. Til det egner den monolingvale leksikografi sig glimrende, også selv om den altså ikke er hovedfokus i denne artikel. Formålet er bl.a. at undersøge, om der i praksis foreligger en form for arbejdsdeling mellem den monolingvale og den bilingvale leksikografi med hensyn til behandling af navne. Den monolingvale leksikografi kan i denne sammenhæng inddeles i to grupper: almenordbøger med integreret navnestof og onomastiske specialordbøger. Jeg vil her kun komme ind på førstnævnte.

Man kan i de fleste ordbøger finde *proprier* på et eller andet niveau: I Macmillan English Dictionary (2002) finder man fx frasemet *a doubting Thomas*, som betegner en meget skeptisk person. På tysk er *Hinz und Kunz* det samme som ‘enhver’ (*Duden Universalwörterbuch*), mens *hr. og fru Jensen* er personifikationen af de jævne danskere. Frasemet kunne og vel også burde med sine 25 realiseringer i KorpusDK have været beskrevet i *Den Danske Ordbog*.

Sådanne eksempler indeholder selvfølgelig *proprier*. Men *proprierne* er udelukkende konstituenten i appellativiske eller andre ikke-*proprie*lle størrelser. De er derfor ikke relevante for denne undersøgelse, der beskæftiger sig med, hvad jeg her kalder *funktionelle proprier*. Sidstnævnte lever op til den gængse videnskabelige navnefunktion, nemlig monoreferens: Navne udpeger én og kun én referent, det vil sige, på trods af at selve navneformen kan være stærkt homonym (fx *Nielsen*), så er navnet i sin gedigne pro-

prielle brug entydigt individuelt refererende. Navne er med andre ord strengt taget et (lingvistisk set) pragmatisk fænomen (Šramek 1995; Willems 1996), idet alle appellativer kan bruges proprielt. Omvendt kan alle tilsyneladende propriier anvendes ikke-proprielt, fx som eponymer. Navne er i denne udlægning lige så lidt en stabil kategori som fx eufemismer er det. Vi må nøjes med sprogbrugstendenser som grundlag.

Generelt har monolingvale almenordbøger ikke behandlet funktionelle propriier i stor udstrækning, ud over i dansk fx *Nu-dansk Ordbog*, der i perioder har behandlet både sted- og personnavne, primært med fokus på det etymologiske aspekt.

På ét mere generelt område er der dog undtagelser, nemlig i det, man kunne kalde den “udtryksorienterede” leksikografi. Det er de ordbøger, der som deres genstandsområde har tegnets udtryks-side. Det vil i praksis især sige udtaleordbøger og retskrivningsordbøger. Ganske vist er fx Dansk Sprognævns retskrivningsordbog (jf. Fahl et al. 2002) ret navnefattig: I 2012-udgaven er der mange sider uden nogen propriier overhovedet. De eksempler, jeg faldt over ved 5 minutters tilfældig gennemsøgning, var:

*Cambodja, Ejer Bavnehøj, Kaspiske Hav, Korea, Lilleasien,
Mocambique/Mozambique, Syrien*

– altså kun toponymer. Omfanget af opslagsord er i ordbogen 64.000. Sammenligner vi med dens tyske kusine, *Duden Rechtschreibung* (115.000 opslagsord, det vil sige omtrent det dobbelte antal lemmata), finder vi her en helt anderledes bredde i udvalget, fx:

*Attika, Audrey, Atlantikcharta, Berlinale, Bernhardinpass,
Tag der deutschen Einheit, Engels, Einescu, FIFA, Fin de Siècle,
La Habana, Khomeini*

Den tyske retskrivningsordbog er navnemæssigt sin danske kusine både kvantitativt og kvalitativt foran, idet den indeholder både a) antroponymer i form af for- og efternavne, b) institutionnymer (navne på institutioner), c) ergonymer (produktnavne), d) toponymer (stednavne) og (e) praxonymer (navne på begivenheder) – se nærmere nedenfor. Den er også anderledes international i sit sigte, både med hensyn til referenter og navnenes udtryksside: *Khomeini* er et eksempel på det første, *La Habana* på det sidste. Den danske retskrivningsordbog forekommer mere *inventar*-orienteret end den tyske, der i højere grad fremstår funktionalistisk, med fokus på den tyske *brugers opslagsbehov* i en globaliseret verden, snarere end på det snævert tyske onymiske inventar. Den tyske ordbog er et værktøj til allround retskrivningshjælp, hvad angår navne.

Ud fra en forestilling om, at onymer er indholdstomme tegn, så må deres relevans koncentrere sig der, hvor man netop ikke lægger vægt på indholdssiden, nemlig på den fonemiske eller grafematiske udtryksside.

5. Navne i bilingval leksikografi med tysk

Vi er nu nået til selve den empiriske del af undersøgelsen.

5.1. Tilgang

Undersøgelsens fokus er hverken rent lingvistisk eller rent leksikografisk. Derimod forsøger den at komme både onomastikken og leksikografien i møde, idet det antages, at løsningen må være et kompromis mellem de leksikografiske funktioner og den onymiske genstands empiriske mangfoldighed. Jeg går ud fra følgende forudsætninger: a) Der er tale om elektroniske ordbøger, så pladsen er principielt ikke noget problem. Og b) bilingvale ordbøger

er ikke født med noget bestemt formål, så svaret må leveres på baggrund af empiriske studier og ræsonnementer herudfra.

Jeg går ud fra de onymiske hovedkategorier, idet jeg har udsat hvert ordbogssite for et testbatteri af tilfældige⁴ eksempler på navne fra de væsentligste hovedtyper. Der er foretaget opslag i både retningen dansk-tysk og tysk-dansk, alt efter relevans.

Efter denne test diskuterer jeg resultaterne, både de generelle mønstre og forholdet mellem de to sites (henholdsvis GO og OC).

Skemaet ser efter udfyldningen ud som i tabel 1.

	GO	OC
1. ANTROPONYMER		
<i>Bismarck</i>	-	-
<i>Kohl</i>	-	-
<i>Djengis Khan</i>	-	-
2. TOPONYMER		
<i>Unter den Linden</i>	-	-
<i>Alex</i>	-	-
<i>Ku'Damm</i>	-	(hovedgade i Berlin) <i>Kurfürstendamm</i>
<i>Wiesn</i>	-	-
<i>Königsberg</i>	+	-
3. ERGONYMER		
<i>Lustiges Taschenbuch</i>	-	-
<i>Im Westen nichts Neues</i>	-	-
<i>Der Denver Clan</i>	-	-
<i>Brandenburger Tor</i>	(da-ty) i Berlin das Brandenburger Tor	<i>Das Brandenburger Tor steht in Berlin</i>
<i>Gedächtniskirche</i>	(ty-da) <i>mindekirke</i>	<i>mindekirke</i> (de opførte en mindekirke til ære for ham)

4 Jeg er bevidst om, at tilgangen har en subjektiv slagside, som jeg ville have erstattet med en mere objektiv metode og også en mere omfattende empiri, hvis tiden og kræfterne havde tilladt det. Denne opgave er hermed givet videre.

	GO	OC
<i>Zwei glorreiche Halunken</i>	-	-
<i>Tatort</i>	-	-
<i>Stille Nacht</i>	-	-
4. PRAXONYMER		
<i>Nacht der langen Messer</i>	<i>De lange knives nat; der Röhlm-Putsch</i>	-
<i>Das Wunder von Bern</i>	-	<i>(om den vesttyske sejr i fodbold-vm 1954) miraklet i Bern</i>
<i>Første verdenskrig</i>	<i>der Erste Weltkrieg</i>	<i>der Erste Weltkrieg</i>
5. INSTITUTIONYMER		
<i>Rigsrevisionen</i>	<i>oberste Dänische Rechenkontrollbehörde; rigsrevision sb;</i>	+
<i>Folketinget</i>	<i>das Folketing; das dänische Parlament</i>	+
<i>Melodigrandprix</i>	<i>Europäischer Schlagerwettbewerb m.</i>	+
<i>Der Prater</i>	-	<i>Prateren er en stor park i Wien</i>
6. HYDRONYMER		
<i>der Rhein</i>	<i>Rhinen</i>	<i>Rhinen</i>
<i>der Ärmelkanal</i>	<i>Den engelske kanal</i>	-
<i>die Donau</i>	<i>die Donau</i>	<i>Donau</i>
<i>der Bodensee</i>	<i>[tysk-østrigsk-schweizisk sø]</i>	<i>Bodensøen</i>
7. FIKTIONYMER		
<i>Pengetanken</i>	-	<i>(om Joakim von And's pengetank)</i>
<i>Grønspættebogen</i>	<i>das Schlaue Buch</i>	-
<i>Andeby</i>	<i>Entenhausen</i>	-
<i>Tintin</i>	-	-

Tabel 1: Undersøgte onymiske lemmata og sublemmata i GO og OC. Et plus markerer, at lemmaet er medtaget, men at de givne oplysninger fx af pladsgrunde ikke kan gengives her. Et minus betyder, at lemmaet ikke er inkluderet.

5.2. Analyse og diskussion

Som udgangspunkt kunne **antroponymerne** (personnavnene) synes irrelevante i den bilingvale ordbog. Det er de dog kun, hvis man går ud fra fornavnene og efternavnene og alene tænker i ækvivalens. Anlægger man derimod et historisk perspektiv, så bliver fx en række personligheder relevante: *Djengis Khan = Dschenghis Khan*⁵, hvor der er ortografiske forskelle mellem tysk og dansk. Men det har man ikke prioriteret i nogen af de to ordbøger. Heller ikke væsentlige navne som *Helmut Kohl*, *Angela Merkel*, *Marlene Dietrich*, *Johan Wolfgang von Goethe* og *Günter Grass*, der både kan volde stovevanskeligheder, og samtidig fint kunne give tyskbegynneren en kort “landeskundlich” introduktion, er med. Desuden er det ikke en utænkelig funktion, at danske brugere kunne være interesserede i tyske efternavnes etymologi, navnlig når skønsælsigt 10-15 % af danskerne selv bærer tyske eller fortyskede navne (jf. Farø 2017). Hvorfor kan man fx hedde *Beckenbauer* (‘Bækkenbygger’), *Teufel* (‘Djævel’) eller *Breitenbauch* (‘Bredmave’) i det tysksprogede område? Det er der gode navne- og kulturhistoriske forklaringer på.

Det er i øvrigt interessant, at *Bismarck* faktisk optræder på OC-portalen, men kun i *engelskordbogen* med to betydninger, hhv. det store historiske slagskib og byen i USA.

Toponymer (stednavne) i bredeste forstand omfatter både lande, kontinenter, øer, byer, regioner, landskaber, marknavne, og evt. også hydronymer (se nedenfor) m.m. I tosprogsleksikografisk sammenhæng er dette et relevant fokusområde, at nogle stednavne har eksonymiske varianter. Det vil sige, at de har en form på et fremmedsprog, der afviger fra den native (jf. Glück 2016). Det kan bestå i både ortografiske, orddannelsesmæssige og fonetiske forskelle:

At *Warszawa* på tysk hedder *Warschau*, med initialbetoning, er

5 Også på grund af et tysk grandprixhit fra 1979 af bandet med samme navn.

en nyttig oplysning, ligeledes at *Torino* hedder *Turin*, og at *Kalinin-grad* stadig omtales som *Königsberg*, uden at der nødvendigvis er revanchistiske intentioner indblandet. Det er også nyttigt, som OC gør det, at medtage jargonprægede kortformer som *Ku'damm* og oplyse om deres fuldformer (her: *Kurfürstendamm*). Men hvorfor ikke også fx *Alex < Alexanderplatz?* Og *Wiesn*, den metonymiske omskrivning af *Oktoberfest*,⁶ jf. *Dyrskuepladsen om Roskilde Festival?*

Ergonymer, det vil sige navne på produkter og andre artefakter – heraf synonymet *produktnavne* – fx bygninger (*Det skæve tårn i Pisa, Gedächtniskirche, Engelsborg*), kunstværker (*Den lille havfrue, Triumfbuen*) og andre kulturelle frembringelser (børnebogen *Der Struwpeter, Borte med blæsten*) er anden væsentlig kategori.

Gedächtniskirche behandles både i GO og OC som et appellativ (endda forsøges dette valg legitimeret i OC ved at bringe et redaktionelt eksempel: *de byggede en mindekirke for ham*), selv om de fleste nok vil associere ordet med en ikonisk kirkeruin i Vestberlin – *mindekirke* har da også en frekvens i KorpusDK på nul.

Begge ordbøger hjælper brugeren med produktion af *Brandenburger Tor*, som i lighed med en del andre proprier er morfologisk definit på tysk, mens definitheden i dansk er noget, som er proprier inhærent (jf. Hansen & Heltoft 2011: 513). Det gør de ved eksplicit at skrive *das* Brandenburger Tor.

Hverken bog- eller filmtitler spiller nogen nævneværdig rolle i de to ordbogskomplekser, selv om det kunne være en nyttig oplysning at kunne finde frem til, at fx *Zwei glorreiche Halunken* på dansk hedder *Den gode, den onde og den grusomme*. Det ville heller ikke være dårligt, hvis man i en bilingval ordbog kunne blive oplyst om, at der er en i hvert fald partiel ækvivalensrelation mellem *Stille Nacht* og *Glade jul*.

Praxonymer er navne på handlinger og begivenheder, som i sagens natur ofte vil være af historisk karakter. På denne måde bliver

⁶ *Wiesn* (bayersk 'eng') er det område, festen foregår på.

der en overlappning med kategorien **historionym**, der samler alle navne ud fra dette tema, uanset om de samtidig også er henholdsvis antroponymer, toponymer etc. (jf. nedenfor om fiktionym). OC medtager prisdækkende epithet *Das Wunder von Bern* (ækvivalenten, *miraklet i Bern*, ville jeg dog skrive med stort). Man kunne i samme anledning nævne filmen af samme navn.

Institutionym regner Nübling et al. (2013) under ergonymerne, hvad der ikke er helt hensigtsmæssigt. Naturligvis er de kulturelle artefakter, men de er i højere grad immaterielle og organisatoriske størrelser end egentlige produkter. De omfatter bl.a. firma-, forenings-, parti-, ministerie-, bandnavne og mange andre navnetyper.

Med hensyn til netop *partinavne* er både GO og OC efterhånden godt med, muligvis som følge af den kritiske undersøgelse Farø (2011). Og de tre undersøgte danske institutioner i tabellen er alle behandlet. Navnlig *Rigsrevisionen* i OC vækker positiv opsigt: Der beskrives nemlig hele 3 forskellige betydninger: 1. en generel appellativisk betydning, 2. en betydning rettet mod L1 (den danske rigsrevision) og 3. en betydning rettet mod L2 (Bundesrechnungshof). Det er meget systematisk og samtidig uhyre nyttigt grebet an. I forhold hertil er GO's løsning mindre vellykket: her anvendes nemlig teknikken *afproprialisering*, det vil sige, lemmaet er et rent appellativ, *rigsrevision*, der dermed skal løse flere forskellige opgaver, som det ikke kan tilfredsstillende.

Hydronym kan med en vis ret betragtes som en art toponym, som behandlet ovenfor. Alligevel er de også interessante som selvstændig kategori: Begge ordbøger ser ud til at have øje for dem, om end kun GO har inkluderet det væsentlige *Ärmelkanal*, det tyske navn for *Den Engelske Kanal*.

Fiktionym: Som det fremgår af Farø (2005), har alle navnetyper potentielt en fiktiv pendant. Både **antroponymer** (*James Bond*; *Tarzan*), **zoonymer** (Tintins hund *Terry*; uglen *Hedwig* i *Harry Potter*), **toponymer** (*Andeby*-parallelbyen *Gåserød*, *Batmans*

hjemby *Gotham City*; Astrid Lindgren-opfindelsen *Nangilima*), **institutionymer** (*Dødsstjernen* i *Star Wars*, *Big Brother* i romanen 1984), og **ergonymer** (*Pengetanken*, som *Joakim von And* opbevarer sine “fantasilioner” i; *Hal 9000*, den menneskelige computer i bogen og filmen 2001: *A Space Odyssey*) har en sådan pendant. En del af dem er relevant stof i bilingvale ordbøger. Det skyldes, at de har en tendens til følgende relationer, i hvert fald når de rækker ud over det kulturspecifikke niveau: a) at have fælles referens⁷, b) at have forskellig form i L1 og L2. Det sidste skyldes deres strategiske og ekspressive funktion, som ofte kræver et ikonografisk (billedligt) indslag. De to undersøgte ordbøger indeholder til en vis grad fiktionymisk stof. Men som det fremgår af tabellen, er der også her plads til forbedringer.

6. Sammenfatning og konklusioner

Proprier/onymer/navne som leksikografisk kategori med et bilingvalt aspekt er semantisk anderledes struktureret end appellativer. Hvor appellativer er kontinuerligt og mangefacetteret relateret interlingvalt, står proprier mere simpelt i forbindelse med hinanden.

Der er grundlæggende tre relationer, proprier kan indgå på tværs af sprog: 1) identitet, 2) parallelitet og 3) nul-relation. Det skal kort eksemplificeres:

Ad 1: Fuldstændig referenceidentitet (*København – Kopenhagen*).

Ad 2: Kulturspecifikke leksemer med parallelitet (*Rigsrevisionen – der Bundesrechnungshof*).

Ad 3: Vagt semantisk indhold uden referenceidentitet (*Thomas – Thomas; Ludwig – Ludwig*).

7 Man kan diskutere, om det stadig er den samme referent, hvis fx filmen i det ene sprog er synkroniseret, mens den i det andet er teksten. Begge dele, navnlig den første, er jo et temmelig markant semiotisk indgreb.

De leksikografiske funktioner, der i størst udstrækning kommer i spil i forbindelse med navne i bilingval sammenhæng, er tilsyneladende:

- (1) ækvivalentsøgning (“Hvad hedder *Tintin* på tysk?”)
- (2) ortografi (“Hvordan staves *Duisburg*?”)
- (3) udtale (“Hvordan udtales *Duisburg*?”)
- (4) encyklopædisk forklaring (“Hvem er Helmut Kohl?”)
- (5) syntaktisk information (“das Museum liegt *Unter den Linden* og ikke auf *Unter den Linden*”)

Navne – i fænomenets bredeste forstand, som det her forstås – adskiller sig en del fra andre typer opslagsord, navnlig i en tosprogsleksikografisk kontekst. Det skyldes, at de:

1) er semantisk specifikke og stærkt encyklopædiske størrelser. Det gør, at de på én gang er relativt nemme at ækvivalere med hinanden: At *die UNO* og *FN* er ækvivalenter, er der ingen som helst tvivl om. Til gengæld kan der godt være pragmatisk⁸ forskel på, hvilken status referenten har hos tysk- og dansktalende. Den entydige referens gælder dog ikke overalt.

2) Nogle navnetyper er omvendt yderst uspecifikke, i hvert fald uden deres kontekst. Det gælder fx for både for-, mellem- og efternavne. Hverken *Uwe* eller *Müller* udpeger nogen særlig præcis genstand, ud over at de henholdsvis er det offentlige navn på en bestemt person eller familie fra et (især)⁹ tysktalende land (*Müller*), henholdsvis mere privat udpeger en bestemt mand fra Forbundsrepublikken (*Uwe*).¹⁰

8 Nu i lingvistisk forstand.

9 Men netop ikke udelukkende: Der er fx i Danmark over 2.000 personer med efternavnet Müller (jf. *Danmarks Statistik*).

10 Ifølge *Variantenwörterbuch des Deutschen* (= Ammon et al. 2005) er fornavnet *Uwe* et eksempel på en *teutonisme*, det vil sige et sprogligt udtryk, der kun eller overvejende bruges i Tyskland, og ikke i Østrig og Tyskschweiz.

Som hovedobservation kan fastholdes, at navne i bilingval leksikografi er en veletableret genstand, og i modsætning til den monolingvale leksikografi sjældent systematisk fraværende. Det skyldes formentlig den indledningsvis nævnte tosprogsleksikografiske pragmatisme. Det onymiske element i denne ordbogstype er prisværdigt, fordi a) det er nyttig information, b) ækvivalensrelationerne faktisk ofte er mere præcise end ved appellativerne, og c) fordi de onymiske ækvivalenter tit er både svært forudsigelige og til dels opake. Endelig er der d) mange måder at håndtere navnene på.

Navne udgør derfor fortsat en stor udfordring for de bilingvale ordbøger. Den fremtidige opgave består bl.a. i følgende delopgaver:

- (1) *opdatering* af lemmalisten med nyere navne
- (2) systematisering og udvidelse af *beskrivelsesapparatet*
- (3) udvidelse af *navnekategorierne*
- (4) udvidelse af *omfanget* af opslagsord

Det er på det undersøgte grundlag desværre ikke muligt at konkludere noget overordnet om evt. systematiske forskelle mellem de to ordbogssites' tilgang til navne. Dertil er den interne variation for stor – eller måske rettere: den foreliggende undersøgelse er for lille og for usystematisk. De to ordbogskomplekser har imidlertid begge fortrin og plads til forbedringer, som vi har set. Omvendt er det tydeligt, at det pragmatiske syn på onymerne, som jeg indledningsvis nævnedede som et træk ved den bilingvale leksikografi, er til stede som grundlæggende tilgang. Det er et godt udgangspunkt for det fortsatte arbejde med ordbøgerne, som naturligvis er en uendelig opgave, også for genstanden navne.

Litteratur

Opslagsværker og databaser

Ammon, Ulrich et al. (2004). *Variantenwörterbuch des Deutschen, die Standardsprache in Österreich, der Schweiz und Deutschland sowie in Liechtenstein, Luxemburg, Ostbelgien und Südtirol*. Berlin: De Gruyter.

Danmarks Statistik/Hvor mange hedder... <www.dst.dk> (juli 2017).

Den Danske Ordbog, <ordnet.dk/ddo> (juli 2017).

Dudenredaktion (2013): *Duden Rechtschreibung der deutschen Sprache* 26. Mannheim: Dudenverlag.

Dudenredaktion (2016): *Duden Die Grammatik*. 9. Auflage. Mannheim: Dudenverlag.

Dudenredaktion (2017): *Duden Universalwörterbuch*. App. Mannheim: Dudenverlag.

Farø, Ken (2017): *Database over tyske efternavne i Danmark*. Tilgængelig via hjemmesiden <engerom.dk>.

Glück, Helmut (2016): *Metzler Lexikon Sprache*. Stuttgart: Metzler.
GO = *Gyldendals Ordbøger Online*. <ordbog.gyldendal.dk> (forår 2017).

Hansen, Erik & Lars Heltoft (2011): *Grammatik over det Danske Sprog* 1-3. Kbh. Odense: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, Syddansk Universitetsforlag.

Jørgensen, Bent (1990): *Stednavne i Københavns Amt, Smørum Herred – Nordlige Del*. Danmarks Stednavne nr. 20. København: Institut for Navneforskning, C. A. Reitzel.

KorpusDK <ordnet.dk/korpusdk>.

Macmillan English Dictionary (2002): *Macmillan English Dictionary for advanced learners*. Oxford: Macmillan.

Nudansk Ordbog = *Nudansk Ordbog*. Politikens Forlag. 1. udg. 1953. Seneste udgave 2010.

OC = Sprogteknologifirmaet *Ordbogen.com*. <ordbogen.com>.
Retskrivningsordbogen (2012). Dansk Sprognævn. Alinea A/S.

Anden litteratur

- Eichler, Ernst et al. (Hg.) (1995): *Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft, Band 11: Namenforschung: ein internationales Handbuch zur Onomastik, Name studies: an international handbook on onomastic sciences*, Berlin/New York: Walter de Gruyter.
- Fahl, Laurids, Ken Farø, Jan Heegård & Henrik Lorentzen (2002): Tre retskrivningsordbøger – hvad skal vi med dem? I: *LEDA-Nyt* 33, 7-14.
- Farø, Ken (2005): Fiktionnymer i bilingval leksikografi. I: *Nordiske studier i leksikografi* 7, 120-132.
- Farø, Ken (2006): Plurizentrismus – programmatisch und kodifiziert. Kommentar zum Variantenwörterbuch des Deutschen. I: *Zeitschrift für Germanistische Linguistik* 33, 310-325.
- Farø, Ken (2011): Partileksikografi dansk-tysk: Problemtyper og et koncept. I: *LEDA-Nyt* 52, 3-7.
- Farø, Ken & Henrik Lorentzen (2009): De oversete og mishandlede ordforbindelser – hvilke, hvor og hvorfor? I: *LexicoNordica* 16, 75-101.
- Meyer, Christian (2017): Kollaborative Lexikographie. [Foredrag på *Jahrestagung des Instituts für Deutsche Sprache* i Mannheim 2017. Udkommer i *IdS-Jahrbuch*].
- Nübling, Damaris et al. (2013): *Namen*. Tübingen: Narr.
- Šramek, Rudolf (1995): Eigennamen im Rahmen einer Kommunikations- und Handlungstheorie. I: E. Eichler, G. Hilty, H. Löffler, H. Steger & L. Zgusta (Hrsg.): *Namenforschung. Ein Internationales Handbuch zur Onomastik*. 1. Teilband. Berlin, New York: de Gruyter, 380-383.

- Tarp, Sven (2004): Hvad er en bilingval ordbog? I: *LexicoNordica* 11, 5-22.
- Tarp, Sven (2005): The concept of a bilingual dictionary I: Irmhild Barz (et al.): *Schreiben, Verstehen, Übersetzen und Lernen: Zu ein- und zweisprachigen Wörterbüchern mit Deutsch*. (Finnische Beiträge zur Germanistik, Vol. 14). Frankfurt a.M.: Peter Lang, 27-41.
- Willems, Klaas (1996): *Eigenname und Bedeutung. Ein Beitrag zur Theorie des nomen proprium*. Heidelberg: Winter.
- Wimmer, Reiner (1995): Eigennamen im Rahmen einer allgemeinen Sprach- und Zeichentheorie. I: E. Eichler, G. Hilty, H. Löffler, H. Steger & L. Zgusta (Hrsg.): *Namenforschung. Ein Internationales Handbuch zur Onomastik*. 1. Teilband. Berlin, New York: de Gruyter, 372-379.

Ken Farø
lektor, ph.d.
Københavns Universitet
Institut for Engelsk, Germansk og Romansk
Emil Holms Kanal 6
DK-2300 København S
kenfaroe@hum.ku.dk